

ANTUN SCHIMENZ I NJEGOVA ORGULJARSKA RADIONICA U ZAGREBU TIJEKOM 1860-IH I 1870-IH GODINA

MARKO ĐURAKIĆ

UVOD

Među orguljarima nastanjenima na području grada Zagreba, a čija je djelatnost vezana za razdoblje druge polovice 19. stoljeća, do sada se najmanje pisalo o Antunu Schimenzu (Šimencu). Slovenac sa zagrebačkom adresom, kako zaključujemo na temelju rezultata obrade (za sada) dostupne arhivske građe, na području Hrvatske djelovao je u razdoblju od 1860. do 1872. godine, nakon čega (najvjerojatnije) odlazi u Austriju. Nastavljajući tradiciju gradnje mletačko-dalmatinskim stilom, u navedenom je razdoblju kao traženi majstor, uglavnom na području sjeverne Hrvatske, izveo mnoge popravke te sagradio najmanje petnaest orgulja. Tekst donesen u ovom radu rezultat je sustavnih arhivskih i terenskih istraživanja provedenih u razdoblju od 2012. do 2024. godine.

Ključne riječi: Antun Schimenz, Šimenc, Šimenz, orgulje, Kaniška Iva, Visoko, Voloder

BIOGRAFSKI PODATCI

Biografski podatci, oni o rođenju i smrti Antuna Schimenza (Šimenca) za sada nam nisu poznati.¹ Jedini poznati podatak, koji nalazimo u *Spomenici župe Dubrava*, je taj da je Schimenz bio Slovenac.² Njegovo ime i prezime nalazimo u nekoliko varijanti, što je za vrijeme tijekom kojega je djelovao bila uobičajena pojava. U samom početku na instrumente se potpisuje kao A. Schimenz, a kasnije kao Antun

Šimenc i/li Šimenz. Za sada nam nisu poznati, odnosno potvrđeni niti podatci o njegovu naukovanju, no temeljem usporedbe tehničkih i umjetničkih značajki instrumenata proizašlih iz njegove radionice s instrumentima drugih graditelja, možemo zaključiti kako je zanat najvjerojatnije izučavao u Beču u radionici Carla Hessea.³ U Zagreb dolazi najkasnije 1860. godine, a radionicu isprva otvara u Petrinjskoj ulici, da bi je kasnije prese-

¹ O njemu, iako je Slovenac, ne piše ni slovenski organolog dr. Edo Škulj. Vidi više u: Edo ŠKULJ, Leksikon orgel in orglarja, Škocjan pri Turjaku, 2013.

² ŽA Dubrava, Spomenica župe Dubrava.

³ Johann Carl August Hesse, orguljar iz Austrije, na području kontinentalne Hrvatske sagradio je najmanje dva instrumenta, a riječ je o orguljama u Velikom Bukovcu (1855.) te sinagogi u Zagrebu (1867.).

lio u Svilarsku (danas Preradovićevu) ulicu.⁴

Iz popisa djelatnosti razvidno je da je bio traženi majstor tijekom (najmanje) dvanaest godina djelovanja u Zagrebu, odnosno u Hrvatskoj. Posao započinje u vrlo povoljnom razdoblju za orguljarsku struku; praktički je 1860-ih godina bio jedini orguljar u Zagrebu, a i šire.⁵ Već 1860. godine gradi orgulje (bez pedala) za župnu crkvu u Kaniškoj Ivi, a iste mu godine biva povjeren i posao popravka orgulja u župnoj crkvi u Mariji Bistrici.⁶ Godine 1864. sudjeluje na gospodarskoj izložbi u Zagrebu, gdje je za svoj rad i odlikovan,⁷ što je sigurno dalo dodatni zamah razvoju njegove radionice. Naprasito, njegova djelatnost na području Hrvatske gasi se početkom 1870-ih godina kada, prema pretpostavci i pisanju organologa Ladislava Šabana, Schimenz odlazi u Austriju, točnije u Beč.⁸

DJELATNOST ANTUNA SCHIMENZA

Najmanje petnaest potvrđenih orgulja koje je Antun Schimenz sagrađio tijekom dvanaest godina rada u Hrvatskoj nepobitno ukazuju na dobar ustroj i uspješnost radionice, pouzdanost voditelja i potražnju tržišta

Hrvatska Dubica, orgulje, 1973., izvor: Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, inv. br: FKB-O-52391

za novim glazbalima. Tome je pogodilo nekoliko faktora.

Jedan od njih je činjenica kako 1860-ih godina na području sjeverne Hrvatske osim Schimenza, kao što je i ranije navedeno, orguljara koji su gradili orgulje praktički nema.⁹ Svakako je važno istaknuti i njegovo poznanstvo s Josipom Juratovićem¹⁰,

⁴ Leksikon jugoslavenske muzike, sv. 2, gl. ur. Krešimir Kovačević, Zagreb, 1984., str. 404.

⁵ Usporedi s Emin ARMANO, Orgulje hrvatskih graditelja tragom Ladislava Šabana, Jakša Zlatar, Zagreb, 2006. i Marko ĐURAKIĆ, "Pavao Pump, zagrebački graditelj orgulja", Tkalčić, 26/2022., 2022., str. 587-624.

⁶ NAZ, NDS predmetni spis br. 1583/1860.

⁷ Prema L. Šabanu, te su odlikovane orgulje nakon izložbe bile postavljene u župnu crkvu u Čučerju. Organolog Emin Armano navodi pak da su "odlikovane" orgulje bile smještene u župnoj crkvi u Gori.

⁸ Leksikon jugoslavenske muzike, sv. 2, gl. ur. Krešimir Kovačević, 1984., str. 404.

⁹ Usporedi s: Emin ARMANO, Orgulje hrvatskih graditelja tragom Ladislava Šabana, Jakša Zlatar, Zagreb, 2006. U to su vrijeme djelovale i radionice obitelji Smolle u Pregradi te Josipa Pettera u Varaždinu, no iz za sada dostupnih izvora te radionice nisu ostvarivale ozbiljniju djelatnost vezanu uz gradnju orgulja kao A. Schimenz.

¹⁰ Josip Juratović (Dubovac kod Karlovca, 31. prosinca 1796. – Zagreb, 29. kolovoza 1872.), hrvatski skladatelj, orguljaš, zborovoda, crkveni glazbenik, tenor, glazbeni pedagog i katolički svećenik. Bio je dugogodišnji *regens chori* zagrebačke katedrale.

tadašnjim *regens chori* zagrebačke katedrale, koji je imao važnu ulogu u tome što je Antun Schimenz dobio posao gradnje novih orgulja u Konjščini početkom 1860-ih godina. Napomenimo i da je većina novosagrađenih instrumenata svoje mjesto našla u crkvama koje su tada bile na području Vojne Krajine, što upućuje da je bio povezan i s vojnom upravom.

Osim gradnje novih, a Schimenz je pri gradnji bio jedan od pionira modernih koncepcija¹¹ na području Hrvatske, bavio se i popravcima te pregradnjama orgulja.

TEHNIČKE I UMJETNIČKE ZNAČAJKE NOVOSAGRAĐENIH INSTRUMENTATA

Orguljarsko-organološkom analizom orgulja proizašlih iz Schimenzove radionice, odnosno njihovih tehničkih i umjetničkih značajki, zaključujemo da je riječ o klasicističkim instrumentima građenima pod utjecajem mletačko-dalmatinskog stila. S takvim su se sličnim stilom gradnje naručiocima na području kontinentalne Hrvatske susreli još početkom 19. stoljeća pojavom Gaetana Moscatellija.¹²

Usporedba pak s tehničkim i umjetničkim značajkama orgulja C. Hessea, onima u župnoj crkvi u Velikom Bukovcu, jasno upućuje da su bez obzira na tekovine mletačko-dalmatinskog stila svi Schimenzovi instrumenti prilagođeni zahtjevima kontinentalnog tržišta te vremenu gradnje. Tako Antun Schimenz, kao i Hesse, ima opseg

manuala C – f³ (54 tona i 54 tipke), dok pedal najčešće, iako opsega C – h (24 tipke), ima samo 12 tonova. To upućuje kako pedal (i dalje) nema bitnu ulogu. Njegovi su instrumenti liturgijskog tipa, veličine 5 do 18 registara raspoređenih na 1-2 manuala i pedal. Zračnice su s tonskim kancelama i kliznicama konstruirane i građene mletačko-dalmatinskim stilom. Sviraonik je najčešće samostojeći i smješten ispred kućišta, rijetko se nalazi na lijevom boku kućišta (gledano iz crkve prema pjevalištu), što ga bitno razlikuje od klasičnoga mletačko-dalmatinskog stila.¹³ U zvukovnoj koncepciji, registarsku osnovu čini 8-stopni principal, uz kojeg se nalazi jedna 8-stopna poklopljenica i jedan 8-stopni registar uže menzure (gudači registar).¹⁴ Često u orguljama manjim od deset registara ne nalazimo 4-stopni registar principalove menzure, već je on zamijenjen 4-stopnom drvenom (otvorenim) flautom. Nadalje, principalova je registarska grupa zastupljena samostalnim registrima u veličinama od 2 $\frac{2}{3}$,¹⁵ do 1’.

Bitno je napomenuti i kako Antun Schimenz ne razdjeljuje određene registre na *basse* i *soprane*, kao što je bila Hesseova (i kao mletačko-dalmatinska) praksa, no zadržava ideju razdijeljene mješanice na samostalne registarske nizove s vlastitim povlačnicama. “Problem” mješanice, odno-

¹¹ Ovdje se misli na opseg manualne i pedalne klavijature, registarske dispozicije itd.

¹² Ladislav ŠABAN, “Doprinos trojice Moscatella orguljarstvu Dalmacije», Radovi centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru, 21, 1974., str. 73-95.

¹³ Kod tih se tipova sviraonik u pravilu nalazi na prednjoj strani kućišta (orguljaš je tada leđima okrenut glavnom oltaru).

¹⁴ Izvedba uže menuzuriranog registra je takva da prvih nekoliko tonova u velikoj oktavi, a ponekad i u maloj, nemaju vlastite svirale, već koriste niz svirala 8-stopnog registra principal.

¹⁵ Svirale veličine 2 $\frac{2}{3}$ ’ su u pravilu konične, a ponekad i flautne menzure. U orguljama župne crkve u Kaniškoj Ivi taj je registar drveni.

sno uključivanja i isključivanja više nizova registara istovremeno, rješava tako što konstruira posebne *pedalete tiratutti* (smještene u donjem desnom kutu sviraonika kod pedala). Također, bitno je spomenuti i kako, iako gradi instrumente mehaničkoga registarskog i svirnog prijenosa, u njegovim orguljama postoji oktavni spoj¹⁶, odnosno ono što se u mletačko-dalmatinskom tipu naziva *terza mano*. U pedalu se nalazi 16-stopna poklopljenica te jedan 8-stopni i 4-stopni registar principalove menzure.

NAJZNAČAJNIJI (SAČUVANI) INSTRUMENTI

Najmanje petnaest novih arhivski potvrđenih orgulja,¹⁷ kao što je i ranije navedeno, koje je sagradio Antun Schimenz svjedoče o dobroj organizaciji rada i uspješnosti radionice. Tijekom povijesti neki od tih instrumenata zamijenjeni su novima, a neki uništeni tijekom raznih ratnih djelovanja.¹⁸ Analizom postojećega orguljskog fonda možemo potvrditi kako je danas na području Republike Hrvatske ostalo sačuvano šest (potvrđenih) instrumenata proizašlih iz Schimenzove radionice. Među tim instrumentima svakako valja izdvojiti one najuspjelije i najposebnije, a riječ je o instrumentima smještenim u žu-

pnim crkvama u Kaniškoj Ivi (1860.), Voloderu (1863.) i Visokom (1871.). Najveći poznati instrument koji je Schimenz sagradio danas više ne postoji, a riječ je o orguljama sagrađenima 1863. godine za župnu crkvu u Molvama. One su imale osamnaest registara raspoređenih na dva manuala i pedal.¹⁹

Kaniška Iva

Orgulje bez pedala, kako saznajemo iz zapisa u *Spomenici župe*, nabavljene su 1860. godine.²⁰ Imaju pet registara. Nekoliko su puta bile popravljane, a posljednje ih je popravljao Antun Kovačićek 1929. godine.²¹ Tijekom pregleda 1972. godine L. Šaban je zabilježio da su vrlo zapuštene.²² Na župnikov poziv već je sljedeće godine u Kanišku Ivu došao Filip Antolić Soban i pregledao orgulje te ustvrdio da su posve propale i da ih se ne isplati popravljati. Isto stanje zabilježeno je i 2022. godine. Ove su orgulje prvi poznati instrument kojeg je na području Republike Hrvatske sagradio Schimenz te jedine njegove sačuvane orgulje bez pedala, stoga posjeduju značajnu organološku vrijednost, što navodi i organolog Emin Armano.²³

Dispozicija:²⁴

Manual: C - f³ (54 tipke, 54 tona)

Flauto 8', Gedeckt 8', Flauta 4', Quinta 2²/₃', Octav 2'

¹⁶ Prilikom uključivanja ovog spoja odsvirani tonovi zvuče oktavu više.

¹⁷ Postoji i pretpostavka da je Schimenz sredinom 1860-ih godina sagradio nove orgulje za župnu crkvu u Gaju, no iz za sada dostupnih arhivskih izvora tu pretpostavku ne možemo sa sigurnošću potvrditi.

¹⁸ Spomenimo ovdje kako su od rekvizicije svirala tijekom Prvoga svjetskog rata izuzeta dva njegova instrumenta. Riječ je o orguljama u župnim crkvama u Crikvenici i Voloderu. Vidi NAZ, NDS predmetni spis br. 3835/1920.

¹⁹ ŽA Molve, Spomenica župe Molve.

²⁰ ŽA Kaniška Iva, Protocollum Intimatorum Parochiae Kaniška Iva anno 1815.

²¹ NAZ, NDS predmetni spis br. 6970/1929.

²² Zapisnik popisa, lokalitet Kaniška Iva.

²³ Emin ARMANO, "Prioriteti vezani uz zaštitu povijesnih i spomeničkih orgulja u Hrvatskoj", *Arti musices*, vol. 50, br. 1-2, 2019., str. 117-184.

²⁴ Izvorno nazivlje registara nije sačuvano.

Voloder, orgulje, 2014., izvor: privatna arhiva autora

Voloder

Godine 1863., tijekom izgradnje župne crkve, nabavljene su i nove orgulje. Imaju dvanaest registara raspoređenih na jedan manual i pedal. S obzirom na povijesnu i umjetničku vrijednost, tijekom Prvoga svjetskog rata bile su izuzete od rekvizicije.²⁵ Franjo Wester popravio ih je 1921. godine.²⁶ Tijekom pregleda 1972. godine L. Šaban je zabilježio da orgulje nisu posve u uporabi te da bi trebale generalni popravak.²⁷ Budući da niz godina nisu bile u uporabi, 2012. godine radionica Harmonija M popravila je orgulje te ih dovela u stanje

uporabe. Uz orgulje u župnoj crkvi u Crikvenici najveći je, s obzirom na broj registara, sačuvan Schimenzov instrument. Kao i one u župnoj crkvi u Visokom, spadaju u organološki najvrjednije sačuvane instrumente proizašle iz gradionice Antuna Schimenza.

Dispozicija:²⁸

Manual: C - f³ (54 tipke, 54 tona)

Principal 8' Fuss, Gedeckt 8' Fuss, Salicional 8' Fuss, Octav 4' Fuss, Flauto 4' Fuss, Flauto 2 $\frac{2}{3}$ ', Fuss, Quintadecima 2' Fuss, Decima nona 1 $\frac{1}{2}$ ' Fuss, Vigesima sec. 1' Fuss

Pedal: C - h (24 tipke, 12 tonova)

Subbass 16' Fuss, Principalbass 8' Fuss, Choralbass 4' Fuss

Spojevi: sup-man

Kolektivi: forte

Visoko

Kako navodi zapis u *Spomenici župe*, nove su orgulje za visocku župnu crkvu nabavljene 1871. godine.²⁹ Imaju devet registara raspoređenih na jedan manual i pedal. Tijekom pregleda 1974. godine L. Šaban je zabilježio da su tada bile držane u redu i redovitoj uporabi.³⁰ Riječ je o posljednjem poznatom instrumentu kojeg je Schimenz sagradio na području Republike Hrvatske. Tijekom povijesti orgulje su nekoliko puta popravljane, a posljednju temeljitu obnovu izvela je Umjetnička radionica Heferer 2020. godine.

Dispozicija:³¹

Manual: C - f³ (54 tipke 54 tona)

²⁵ NAZ, NDS predmetni spis br. 3835/1920

²⁶ NAZ, NDS predmetni spis br. 3885/1921.

²⁷ Zapisnik popisa, lokalitet Voloder.

²⁸ Izvorno nazivlje registara nije sačuvano. Navedeno nazivlje, prema preporuci E. Armano, postavljeno je tijekom popravka 2012. godine.

²⁹ ŽA Visoko, Knjiga Spomenica župe Visoko.

³⁰ Zapisnik popisa, lokalitet Visoko.

³¹ Izvorno nazivlje registara nije sačuvano.

Principal 8', Gedeckt 8', Salicional 8',
 Flauta 4', Quinta $\frac{2}{3}$ ', Octav 2'
 Pedal: C - h (24 tipke, 12 tonova)
 Subbass 16, Octavbass 8', Choralbass
 4'
 Spojevi: sup-man
 Kolektivi: forte

Visoko, orgulje, 2014., izvor: privatna arhiva autora

ZAKLJUČAK

Analizirajući djelatnost i ostavštinu Antuna Schimenza, s pravom možemo zaključiti da je riječ o osobi koja je zasigurno ostavila trag u orguljarstvu na području Hrvatske 1860-ih i početkom 1870-ih godina. Bez obzira na koncepciju tehničkih i umjetničkih značajki koje počivaju na mletačko-dalmatinskom načinu gradnje, sagradio je najmanje petnaest novih instrumenata pretežito na području sjeverne Hrvatske, od kojih je danas ostalo sačuvano šest. U redovitoj upo-

rabi je njih pet, dok se u najlošijem stanju nalaze one smještene u župnoj crkvi u Kaniškoj Ivi.

O prepoznatoj vrijednosti Schimenzovih orgulja ponajbolje svjedoči činjenica da je Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske (su)financiralo obnovu dvaju instrumenata, a riječ je o orguljama u župnim crkvama u Konjščini (2004.) i Visokom (2020.), dok su lokalne i crkvene vlasti financirale obnovu u Voloderu (2012.) i Svetom Petru Čvrstecu (2019.).

POPIS DJELATNOSTI

- 1860. Kaniška Iva, župna crkva, gradnja orgulja, I/5
- 1860. Marija Bistrica, župna crkva, popravak orgulja
- 1860/61. Konjščina, župna crkva, gradnja orgulja, I/10³²
- 1861. Marija Gorica, župna crkva, popravak orgulja
- 1862. Dubrava, župna crkva, popravak orgulja
- 1862. Hrvatska Dubica, župna crkva, gradnja orgulja, I/10³³
- 1862. Zagreb, preparandija, gradnja orgulja, I/8³⁴
- 1862. Zagreb, župna crkva Pohoda Bl. Dj. Marije, popravak orgulja

³² NAZ, ŽA Konjščina, spom. 1, Liber memorabilium inchoatus sub admodum reverendo domino Josepho Hozian, parrocho Konschinensi sub titulo sancti Dominici die 5. Junii 1841. Continuat us a parochis: Ubaldo Košiček et dre Georgio Cenkić. E. Armano kao godinu gradnje navodi 1862. godinu. Vidi u: Emin ARMANO, Orgulje hrvatskih graditelja tragom Ladislava Šabana, Jakša Zlatar, Zagreb, 2006., str. 351.

³³ Te su orgulje uništene tijekom srbo-četničke agresije na Hrvatsku 1990-ih godina. Vidi više u: Marko ĐURAKIĆ, "Stradanja orgulja na području današnje Sisačke biskupije tijekom Domovinskog rata", *Thalčić*, 20/2016., 2016., str. 104-105.

³⁴ Te su orgulje zamijenjene novima koje je sagradio Ferdinand Heferer 1893. godine.

1863. Molve, župna crkva, gradnja orgulja, II/18³⁵
1863. Moravče, župna crkva, popravak orgulja
1863. Voloder, župna crkva, gradnja orgulja, I/12
1864. Crikvenica, župna crkva, gradnja orgulja, I/12
1864. Čučerje, župna crkva, gradnja orgulja, I/?³⁶
1864. Gora, župna crkva, gradnja orgulja, I/9³⁷
1866. Ivanić Grad, župna crkva, gradnja orgulja³⁸
1868. Predavec, kapela, gradnja orgulja, I/6³⁹
1868. Sveta Jana, župna crkva, popravak orgulja
1868. Veliki Grđevac, župna crkva, popravak orgulja
1869. Mađarevo, župna crkva, gradnja orgulja, I/10⁴⁰
1869. Molve, župna crkva, popravak orgulja
1869. Sveti Petar Čvrstec, župna crkva, gradnja orgulja, I/9
1870. Gospić, župna crkva, gradnja orgulja, I/12⁴¹

³⁵ Te su orgulje zamijenjene novima koje je sagradio Josef Brandl 1915. godine.

³⁶ Te su orgulje zamijenjene novima koje je sagradio Ferdinand Heferer 1909. godine.

³⁷ Te su orgulje uništene tijekom srbo-četničke agresije na Hrvatsku 1990-ih godina. Vidi više u: Marko ĐURAKIĆ, "Stradanja orgulja na području današnje Sisačke biskupije tijekom Domovinskog rata", *Tkalčić*, 20/2016., 2016., str. 102-103.

³⁸ Te su orgulje zamijenjene novima koje je sagradio Antonin Mölzer 1909. godine.

³⁹ Te su orgulje izbačene iz kapele 1980-ih godina.

⁴⁰ Te su orgulje zamijenjene novima koje je sagradio Milan Majdak 1946. godine.

⁴¹ Te su orgulje (najvjerojatnije) devastirane tijekom Drugog svjetskog rata i poraća. O tim orguljama vidi više u: prof. Joso BRAVAR, "Temeljito renoviranje orgulja u Gospiću", *Sveta Cecilija*, 1931., str. 224-225.

1870. Kutina, župna crkva, popravak orgulja

1871. Moravče, župna crkva, izrada svirala za orgulje

1871. Visoko, župna crkva, gradnja orgulja, I/9

1872. Jastrebarsko, župna crkva, popravak orgulja

IZVORI:

Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske

FOTOTEKA

Zapisnici popisa 1972. – 1977.

Nadbiskupijski arhiv Zagreb, predmetni spis br. 1583/1860.

Nadbiskupijski arhiv Zagreb, predmetni spis br. 3835/1920.

Nadbiskupijski arhiv Zagreb, predmetni spis br. 3885/1921.

Nadbiskupijski arhiv Zagreb, predmetni spis br. 6970/1929.

Nadbiskupijski arhiv Zagreb, Župni arhiv Konjščina, spom. 1, Liber memorabilium inchoatus sub admodum reverendo domino Josepho Hozian, parrocho Konschinensi sub titulo sancti Dominici die 5. Junii 1841. Continuatus a parochis: Ubaldo Košićek et dre Georgio Cenkić

Župni arhiv Dubrava, Spomenica župe

Župni arhiv Ivanić Grad, Spomen knjiga župne crkve sv. Petra u Ivanić-Gradu

Župni arhiv Kaniška Iva, Protocollum Intimatorum Parochiae Kaniška Iva anno 1815

Župni arhiv Molve, Spomenica župe Molve

Župni arhiv Sveti Petar Čvrstec, Spomenica župe

Župni arhiv Visoko, Knjiga Spomenica župe Visoko

LITERATURA:

Emin ARMANO, *Orgulje hrvatskih graditelja tragom Ladislava Šabana*, Jakša Zlatar, Zagreb, 2006.

Emin ARMANO, "Prioriteti vezani uz zaštitu povijesnih i spomeničkih orgulja u Hrvatskoj", *Arti musices*, vol. 50, br. 1-2, 2019., str. 117–184.

Vjekoslav BENČIĆ, "Kutina dne 8. lipnja 1921", *Sveta Cecilija*, 1921., str. 97

prof. Joso BRAVAR, "Temeljito renoviranje orgulja u Gospiću", *Sveta Cecilija*, 1931., str. 224-225.

Marko ĐURAKIĆ, *Orgulje Bjelovarsko-križevačke biskupije*, Bjelovarsko-križevačka biskupija, Bjelovar, 2015.

Marko ĐURAKIĆ, "Stradanja orgulja na području današnje Sisačke biskupije tijekom Domovinskog rata", *Tkalčić*, 20/2016., 2016., str. 89-123.

Marko ĐURAKIĆ, "Orgulje Bjelovarsko-bilogorske županije", *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, vol. 0, br. 16, 2022., str. 99-139.

Marko ĐURAKIĆ, "Pavao Pump, zagrebački graditelj orgulja", *Tkalčić*, 26/2022., Zagreb, 2022., str. 587-624.

Leksikon jugoslavenske muzike, sv. 2., gl. ur. Krešimir Kovačević, Zagreb, 1984.

Janko MUTAVGIĆ, "Iz Dubice", *Napredak*, 1. studenog 1862., str. 47.

Ladislav ŠABAN, "Doprinos trojice Moscatella orguljarstvu Dalmacije", *Radovi centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru*, 21, 1974., str. 73-95.

Edo ŠKULJ, *Leksikon orgul in orguljarja*, Škocjan pri Turjaku, 2013.

(...) "Viestnik", *Napredak*, 15. svibnja 1862., str. 256.

(...) "Podpomažimo prije svega svoje", *Napredak*, 1. rujna 1872., str. 104.